

5. Загальна психологія : підручник для студ. вищих навч. закл. / О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук [та ін.]. – К. : Либідь, 2005. – 464 с.

Юлія Попелишин

Науковий керівник: д. п. н., проф. Кодлюк Я. П.

СИСТЕМА ЗАВДАНЬ РОЗВИВАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ В ПІДРУЧНИКАХ ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

В умовах особистісно орієнтованого навчання актуалізується проблема навчально-методичного забезпечення цього процесу, а саме вдосконалення якості підручників як основних носіїв змісту освіти, посилення їхньої розвивальної спрямованості.

Аналіз наявного наукового фонду дає змогу виокремити основні напрями наукового пошуку вітчизняних та зарубіжних учених у зазначеному контексті: сутність підручника, його структуру та функціональне забезпечення досліджували В. Г. Бейлінсон, В. П. Безпалько, Д. Д. Зуєв, А. Й. Сиротенко та ін.; теорію і практику підручника для початкової школи – Я. П. Кодлюк; особливості підручника для початкової школи – Н. М. Бібік, Л. В. Занков, Я. П. Кодлюк, А. В. Полякова, О. Я. Савченко та ін.; відображення у книзі концепції розвивального навчання – В. В. Давидов, Л. В. Занков, І. С. Якиманська та ін.

Сучасні дослідники трактують підручник як вид навчальної літератури, який репрезентує знання і види діяльності з конкретного навчального предмета відповідно до державних стандартів освіти та вимог навчальної програми з урахуванням особливостей цього предмета (його домінуючої функції), типу школи, вікових та інших особливостей учнів і будується на засадах домінуючої концепції навчання [2, с. 68].

Однак основне призначення підручника вчені вбачають не лише в тому, щоб забезпечити учнів усією необхідною навчальною інформацією, а й як орієнтир для подальшої роботи щодо розвитку їхніх пізнавальних потреб та інтересів, формування уміння вчитися. Відтак підручник покликаний реалізувати розвивальну функцію, яку Л. В. Занков, А. В. Полякова, О. Я. Савченко та ін. виділяють як провідну функцію навчання [3, с. 136–137].

З огляду на те, що процесуальність навчальної книги значною мірою відображена у важливому структурному компоненті підручника – апараті організації засвоєння, мета статті полягає в тому, щоб виокремити основні групи завдань і вправ у підручниках для початкової школи, які забезпечують розвивальний вплив навчання на особистість молодшого школяра.

Доведено, що розвивальна функція підручника націлює на реалізацію таких аспектів:

- розвиток психічних процесів;
- формування загальнонавчальних умінь і навичок;
- розвиток творчих здібностей [2; 3, с. 38].

Ці якості тісно взаємопов'язані, а основним засобом їх формування є навчальні завдання та вправи, складені з урахуванням змістового, мотиваційного та процесуального компонентів навчання. Відтак ми можемо визначити такі види навчальних завдань розвивального спрямування у підручниках для учнів початкової школи:

- завдання на розвиток психічних процесів;
- завдання на формування загальнонавчальних умінь і навичок;
- завдання на розвиток творчих здібностей.

Розвиток психічних процесів передбачає розвиток сенсорних умінь (бачити, чути, відчувати) і розвиток пізнавальних процесів (уваги, уяви, пам'яті та ін.).

Наявність завдань для формування загальнонавчальних умінь і навичок є обов'язковою ознакою якісного підручника. Дані уміння мають міжпредметний характер. Вони охоплюють організаційні вміння (організувати робоче місце, точно виконувати вказівки дорослого, планувати навчальні дії), загальнонавчальні (слухати, відповідати, запитувати, міркувати), загальнопізнавальні (спостерігати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати) та контрольні-оцінні (орієнтуватись на зразок, здійснювати само- і взаємоконтроль, висловлювати оцінні судження) (Я. П. Кодлюк).

Розвиток творчих здібностей відбувається у процесі виконання школярами творчої діяльності. Як зазначає І. Я. Лернер, «діяльність індивіда є творчою у тому випадку, коли вона здійснюється не за поданим зразком, не є чисто репродуктивним повторенням цього зразка, а виступає результатом рефлексії над принципово іншим типом чи видом діяльності, який вже існує у досвіді індивіда» [4, с. 140]. Основою творчої діяльності вважається гнучкість мислення, розвинена уява, фантазія, нестандартність думки.

Загальновідомий поділ творчих завдань на дві групи: ті, що потребують незначної перебудови відомого (складання задачі за даним виразом, твору – за опорними словами; доповнення текстів та ін.), і такі, що передбачають максимум самостійності школяра, введення елементів новизни у зміст чи способи виконання діяльності (складання творів, задач тощо; оформлення власних проектів, есе та ін.).

З метою з'ясування розвивального потенціалу підручників для початкової школи ми проаналізували «Літературне читання» (О. Я. Савченко) та «Природознавство» (Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак) для третіх класів. Для цього ми визначили завдання, які сприяють розвиткові особистості молодшого школяра, і розділили їх відповідно до напрямів розвивального впливу підручника на учнів початкових класів (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Приклади навчальних завдань розвивального спрямування у чинних підручниках для початкової школи

	Літературне читання 3 клас	Природознавство 3 клас
Розвиток психічних процесів		
Завдання на збагачення сенсорного досвіду молодших школярів (уміння слухати, бачити, відчувати)	<ul style="list-style-type: none"> • Роздивись картину, на якій зображено золоту осінь у Карпатах. Якими фарбами передано красу природи? • Які звуки у виділених словах підсилюють осінній настрій твору? 	<ul style="list-style-type: none"> • Розглянь шкільний глобус. Який колір на ньому переважає? • Розглянь гілки сосни і ялини. Замалюй розміщення на них хвої.
Завдання на розвиток пізнавальних процесів (уваги, уяви, пам'яті, мислення тощо)	<ul style="list-style-type: none"> • Чи уважно ти читав? З якого твору це речення: «А далі сталася подія величезної ваги: люди винайшли письмо»? • Яка картина постає у твоїй уяві, коли ти читає вірш? • Вивчи кілька скоромовок напам'ять. • Пофантазуйте! 	<ul style="list-style-type: none"> • Уявіть, що ви спеціалісти, яким доручили будівництво вітрової станції. Що ви врахуєте, вибираючи місце для її спорудження? • Пам'ятай! • Пригадай, як людина пізнає природу. • Подумай, якої води на Землі більше, прісної чи солоної.
Формування загальнонавчальних умінь та навичок		
Організаційні уміння (організувати робоче місце, точно виконувати вказівки дорослого, планувати навчальні дії)	<ul style="list-style-type: none"> • Звернись до змісту книжки. Знайди у змісті назву цього розділу. Яким твором він розпочинається, яким завершується? • Як працювати у групі (послідовність дій)? 	<ul style="list-style-type: none"> • Виконай досліди, слідуючи за вчителем.
Загальнонавчальні уміння (слухати, запитувати, відповідати, міркувати).	<ul style="list-style-type: none"> • Поставте запитання до другого абзацу другої частини тексту. • Поміркуйте разом! 	<ul style="list-style-type: none"> • Поясни, чому вікна мають подвійне, а іноді потрійне скло. • Поміркуй, чи однакове повітря в місті і в селі, у лісі і біля автостради.
Загальнопізнавальні уміння (спостерігати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати).	<ul style="list-style-type: none"> • Читаючи, спостерігай, як побудовано народні твори, що є особливого у кожному із ним. • Проаналізуйте, як побудовані загадки. • Порівняйте твори, з'ясуйте чим вони схожі і чим 	<ul style="list-style-type: none"> • Розглянь малюнок. Придивись до квіток та листків волошок. • Проведи спостереження за свійською твариною і склади про неї розповідь. • Порівняй папугу і слона. Назви спільні суттєві ознаки.

	відмінні. • Доберіть заголовки до частин тексту.	
Контрольно-оцінні (орієнтуватись на зразок, здійснювати само- і взаємоконтроль, висловлювати оцінні судження)	<ul style="list-style-type: none"> • Перевір свої досягнення. • Знаю... Розумію, можу пояснити... Вмію... Висловлюю ставлення, почуття... 	<ul style="list-style-type: none"> • Перевір себе.
Розвиток творчих здібностей		
Завдання на розвиток творчих здібностей	<ul style="list-style-type: none"> • Підготуйтеся удома до стислого переказу прочитаного. • Склади розповідь про ранню осінь. • Будьте дослідниками! Звертаючись до словника та інших книжок, дізнайся, звідки з'явилися в нашій мові слова <i>писати, азбука, диктант, олівець</i>. • Розіграйте сценку за змістом пісні: «Грицю, Грицю». 	<ul style="list-style-type: none"> • Проведи дослід і доведи, що крейда не розчиняється у воді. • Запропонуйте заходи щодо боротьби з ярами. Кожну свою відповідь обґрунтуйте. • Дослідницький практикум «Як змусити вітер працювати?». • Творчий проект «Захисти природу». • Міні-проект «Виявлення пилу в повітрі та встановлення джерел його забруднення».

Таблиця 2

Кількісна характеристика навчальних завдань розвивального спрямування у чинних підручниках для початкової школи

Види завдань	Кількість	
	Літературне читання 3 клас	Природознавство 3 клас
Розвиток психічних процесів	15%	29%
Формування загальнонавчальних умінь і навичок	31%	46%
Розвиток творчих здібностей	14%	17%

Аналіз табл. 1, 2 свідчить про те, що усі типи завдань розвивального спрямування є у даних підручниках для початкової школи. Однак слід зауважити, що представлені вони нерівномірно. У обох підручниках передбачено усі різновиди завдань, але переважають завдання на формування загальнонавчальних умінь і навичок. У підручнику О. Я. Савченко «Літературне читання» домінують завдання, спрямовані на формування загальнонавчальних та загальнопізнавальних умінь. А у

підручнику Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак «Природознавство» переважають завдання на розвиток загальнопізнавальних умінь (поміркуй, порівняй) та на розвиток пізнавальних процесів (пригадай). Завдання на розвиток творчих здібностей також присутні у цих навчальних книгах (у літературному читанні передбачено складання розповідей, розігрування сценок та ін.; із природознавства – досліди, міні-проекти, творчі проекти, розповіді, повідомлення).

В обох підручниках не виявлено завдань на формування умінь організовувати робоче місце та констатовано недостатню кількість завдань, спрямованих на розвиток сенсорного досвіду молодших школярів. Крім цього, у підручнику Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак практично відсутні завдання на узагальнення, дуже мало завдань на розвиток спостереження та формування загальнонавчальних умінь.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє дійти таких висновків:

- підручники для початкової школи містять завдання, спрямовані на реалізацію розвивальної функції;
- у підручнику, відповідно до специфіки предмета, переважають ті чи інші види завдань розвивального спрямування;
- підбір завдань потребує доопрацювання, оскільки не всі різновиди представлені повноцінно.

Список використаних джерел:

1. Зуев Д. Д. Школьный учебник / Д. Д. Зуев. – М. : Педагогика, 1983. – 240 с.
2. Кодлюк Я. П. Розвивальна функція підручника для початкової школи / Я. П. Кодлюк // Початкова школа. – 2002. – № 4. – С. 67–71.
3. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті / Я. П. Кодлюк. – К. : Наш час, 2006. – 366 с.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.
5. Савченко О. Я. Урок у початкових класах / О. Я. Савченко. – К. : Освіта, 1993. – 224 с.
6. Современная дидактика: теория – практике / под. ред. И. Я. Лернера, И. К. Журавлева. – М. : изд. ИТПиМИО РАО, 1993. – 288 с.

Світлана Попук

Науковий керівник: к. п. н., доц. Бутенко О. Г.

ПІКЛУВАННЯ І ДОГЛЯД ДІТЕЙ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Чи знаєте ви, що в Україні налічується 103 тис. дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування? Більше, ніж дві третини з них живуть в інтернатних закладах. Більше, ніж 90 % дітей з інтернатних закладів мають батьків або законних опікунів.